

Türkiye’de Hayvansal Ürün Fiyatları ve Girdi Maliyetleri (1995-2004)

Sava SARIÖZKAN

Erciyes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Hayvancılık İletme Ekonomisi Anabilim Dalı, Kayseri-TÜRK YE

Özet: Türkiye’de hayvansal ürün fiyatları, eksik rekabet piyasasında ço unlukla da oligopson piyasada olu maktadır. Buna, girdi maliyetlerinde ya anan devamlı fiyat artı ları da eklenince, üreticiler karlılık ilkesinden giderek uzakla makta hatta dönem dönem zarar edebilmektedirler. Üreticilerin bu konuda ma duriyetlerinin giderilmesi için girdi maliyetlerini de dikkate alan bir piyasa yapısı ve i leyi inin sa lanması, örgütlenmenin te vik edilmesi ve i letme ölçeklerinin artırılması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Fiyat, Girdi maliyetleri, Hayvansal üretim.

Livestock Product Prices and Input Costs in Turkey (1995-2004)

Summary: In Turkey, the livestock product prices have forming in shortage competition market (Oligopson), in which the producers could not have chance of price determination. In addition, continuously increasing of input prices, producers gradually far away from the profitability principle, even sometimes they could face to lose. To prevent the producers from losing money, forming a market that considers input costs, should be formed, more organisation should be encouraged, and enterprise scales should be increased.

Keywords: Price, Input costs, Livestock production.

Giri

Tüm iktisadi mallarda oldu u gibi hayvansal ürünlerin fiyatını da üretim miktarı, üretim maliyeti ve ürünün ihtiyaçlar içerisindeki yeri ve önemi belirlemektedir (2). Görülece i üzere üretim maliyeti, fiyat olu umunda etkili olan üç faktörden birisini olu turmaktadır. İ letme tanımında da yer aldı ı üzere, kar amacıyla üretimde bulunmanın ön ko ulu, üretim maliyetlerini daha a a ılara çekebilmektedir. Dolayısıyla hayvansal üretimde, toplam maliyeti olu turan masraf unsurlarının yani girdilerin uygun fiyattan temin edilmesi gerekmektedir.

Ancak; Türkiye’de hayvancılık sektöründe fiyatlar, çok sayıda ve örgütsüz üreticiler ile özellikle fiyat konusunda fikir birli i içerisinde olan sınırlı sayıda ki alıcının bul tu u oligopson bir piyasada te ekkül etmektedir (1,3). Örgütsüzlükleri nedeniyle bu eksik rekabet piyasasında varlı ını sürdürmeye çalı an üreticiler, artan girdi maliyetleri kar ısında ürettikleri ürünlerin fiyatlarının olu umunda etkili olabilecek bir güce sahip de ildirler.

Üreticiler bu yapı içerisinde ürettikleri ürünü de eri fiyattan satmak bir yana, belirli dönemlerde maliyetinin altında bir fiyatla satmak zorunda bırakılmaktadır (7). Üretimden çekilmelere kadar varan bu durum, sektörün sürdürülebilir ve istikrarlı geli imine engel oldu u gibi, istihdam alanı olarak da cazibesini yitirmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de hayvansal ürün üretimi

Türkiye’de 1995-2004 yıllarını kapsayan son on yıllık dönemde toplam kırmızı et ve süt üretimi Tablo 1’de verilmi tir (5,6).

Tablo incelendi inde, toplam kırmızı et üretimi son on yıllık süreçte bazı yıllar bir önceki yıla göre artmakla birlikte genel olarak 1999 yılından itibaren azalma e ilimine girmi tir. Toplam süt üretimi ise benzer olarak, istikrarlı bir ekilde artmamı ve on yıl sonunda aynı seviyelerde kalmı tır.

Türkiye’de toplam beyaz et ve yumurta üretimi Tablo 2’de verilmi tir (5,6).

Tablo incelendi inde, toplam beyaz et ve yumurta üretiminin sırasıyla yüzde 77 ve yüzde 20 oranında artı göstermesi, kırmızı et ve süt üretimiyle kar ıla tırıldı ında kanatlı sektörü açısından olumlu sayılabilecek bir durumdur.

Yumurta üretimine göre daha istikrarlı bir artı gösteren beyaz ette, üretim artı ı özellikle 1999 yılından itibaren daha belirgin hale gelmi tir.

Türkiye’de hayvansal ürün fiyatları

Üretim rakamlarının ardından, 1995-2004 yılları arasında hayvansal ürünlerde ve girdi fiyatlarında ya anan geli meleri de incelemek konunun anlaşılmasını kolayla tıracaktır.

Yıllar itibariyle ortalama kırmızı et ve sütte cari fiyatlar ile, fiyatlarda ya anan artı oranlarına ili kin endeksler Tablo 3’de verilmi tir (6).

Tablo 1. Türkiye'de yıllar itibariyle toplam kırmızı et ve süt üretim miktarı (1995-2004).

Yıllar	Toplam Kırmızı Et Üretimi (ton)	Endeks*	Toplam Süt Üretimi (ton)	Endeks*
1995	415.240	100	10.601.550	100
1996	416.815	100,4	10.760.915	101,5
1997	516.946	124,5	10.076.526	95,0
1998	532.504	128,2	9.970.531	94,0
1999	511.297	123,1	10.082.010	95,1
2000	491.497	118,4	9.793.962	92,4
2001	435.778	104,9	9.495.550	89,6
2002	420.597	101,3	8.408.566	79,3
2003	366.962	88,4	10.611.191	100,1
2004	447.153	107,7	10.679.407	100,7

* 1995 = 100

Tablo 2. Türkiye'de yıllar itibariyle toplam beyaz et ve yumurta üretim miktarı (1995-2004).

Yıllar	Toplam Beyaz Et Üretimi (ton)	Endeks*	Toplam Yumurta Üretimi (ton)	Endeks*
1995	506.165	100	641.791	100
1996	436.443	86,2	611.701	95,3
1997	486.448	96,1	755.585	117,7
1998	509.732	100,7	867.992	135,2
1999	614.784	121,5	880.626	137,2
2000	660.916	130,6	844.287	131,6
2001	631.376	124,7	660.940	103,0
2002	710.900	140,4	722.182	112,5
2003	887.041	175,2	791.674	123,4
2004	894.784	176,8	770.000	120,0

* 1995 = 100

Tablo 3. Yıllar itibariyle sığır, koyun eti ve süt fiyatları ve endeksleri (1995-2004).

Yıllar	Sığır eti (TL/kg)	Endeks*	Koyun eti (TL/kg)	Endeks*	Süt (TL/kg)	Endeks*
1995	222.152,1	100,0	224.721,3	100	11.646,2	100
1996	303.647,0	136,7	336.166,7	149,6	16.110,9	138,3
1997	612.481,3	275,7	601.513,3	267,7	27.901,1	239,6
1998	1.339.812,6	603,1	1.160.420,3	516,4	63.948,5	549,1
1999	2.115.248,4	952,2	1.920.000,9	854,4	104.948,8	901,1
2000	2.813.510,8	1.266,5	2.688.920,6	1.196,6	151.178,9	1.298,1
2001	3.539.037,9	1.593,1	3.292.527,3	1.465,2	192.605,3	1.653,8
2002	5.174.978,2	2.329,5	5.486.735,9	2.441,6	312.544,3	2.683,7
2003	8.139.332,9	3.663,9	8.192.599,7	3.645,7	405.480,5	3.481,7
2004	8.592.065,0	3.867,6	8.634.167,7	3.842,2	462.336,4	3.969,9

* 1995 = 100

Tablo 4. Yıllar itibariyle tavuk eti ve yumurta fiyatları ve endeksleri (1995-2004).

Yıllar	Tavuk eti (TL/kg)	Endeks*	Yumurta (TL/kg)	Endeks*
1995	91.209,3	100	2.382	100
1996	147.629,6	161,9	4.736	198,8
1997	269.178,4	295,1	7.647	321,0
1998	560.567,5	614,6	14.103	592,0
1999	762.450,4	835,9	16.924	710,4
2000	997.883,0	1.094,1	28.991	1.217,0
2001	1.600.808,8	1.755,1	39.289	1.649,2
2002	2.430.239,5	2.664,5	78.454	3.293,3
2003	2.683.566,9	2.942,2	80.143	3.364,2
2004	2.524.977,5	2.768,3	86.101	3.614,3

* 1995 = 100

Tablo 5. Yıllar itibariyle besi materyali ve yem fiyatları ve endeksleri (1995-2004).

Yıllar	BES MATERYAL (000 TL/ba)				YEM (000 TL/kg)			
	Dana	Endeks*	Koyun	Endeks*	Ruminant	Endeks*	Kanatlı	Endeks*
1995	27.000	100	3	100	8	100	15	100
1996	34.000	126	6	174	18	227	29	196
1997	49.000	192	8	238	28	351	51	345
1998	79.000	295	16	486	47	586	85	574
1999	237.000	885	32	958	68	841	124	838
2000	305.000	1.140	43	1.287	107	1.332	172	1.164
2001	383.000	1.434	50	1.506	159	1.977	307	2.078
2002	542.000	2.025	84	2.542	243	3.010	418	2.824
2003	1.027.000	3.840	149	4.480	282	3.506	466	3.149
2004	1.262.000	4.718	157	4.720	352	4.374	533	3.601

* 1995 = 100

Tablo 6. Yıllara göre girdi maliyetlerinde ya anan de i imler (1995-2004).

Yıllar	Asgari Ücret Endeksi	Elektrik Endeksi	Su Endeksi	Mazot Endeksi	Vet. Sa lık Harcama Endeksi	n aat Maliyetleri Endeksi
1995	100	100	100	100	100	100
1996	196	209	180	232	186	154
1997	391	353	279	420	299	229
1998	810	505	535	677	514	397
1999	2.035	871	642	1.166	814	620
2000	2.845	1.283	851	2.456	1.255	909
2001	3.534	2.997	1.669	3.771	1.768	1.407
2002	5.646	3.587	3.077	5.798	2.681	1.949
2003	7.801	3.458	4.107	7.910	3.543	2.390
2004	10.985	4.611	4.299	8.750	4.156	2.741

Tabloya göre gerek kırmızı ette gerekse sütte cari fiyatlarla 4000 kat'a yakın bir fiyat artışı gerçekleşmiştir. Fiyatlar yıllar itibarıyla da değerlendirildiğinde, her üç üründe ortak olarak en yüksek fiyat artışları 1997-1998 yıllarında gerçekleşirken, en düşük fiyat artışı 2004 yılında meydana gelmiştir.

Yıllara göre ortalama tavuk eti ve yumurta cari fiyatları ve artışı oranlarına ait endeksler Tablo 4'te verilmiştir (6).

Tablo incelendiğinde, yumurtada gerçekleştiren fiyat artışının beyaz etten daha fazla oranda olduğu görülmektedir. Hatta beyaz et fiyatlarının 2004 yılında azaldığı da dikkat çekici bir husustur. Beyaz ette en yüksek fiyat artışının gerçekleştiği yıl 1998 iken, yumurtada 2002 yılı olmuştur. Her iki hayvansal ürün açısından ortak bir değerlendirme yapılacak olursa, özellikle 2002 yılı sonrası gerçekleştiren fiyatların sektörün beklentisinden oldukça uzak olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de hayvansal üretimde girdi maliyetleri

Hayvansal ürünlerde ihracat imkanlarının sınırlı olması ve ithalatın devamlı gündeme getirilmesinde kalite, hastalıklar, hijyen gibi faktörlerin yanında üretim maliyetlerinin yüksek olması da önemli bir etkidir.

Hayvansal ürün fiyatlarında yaşanan değişimlerin önemli nedenleri arasında sayılabilecek bazı girdi maliyetlerinde gerçekleşen değişimlerin de incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

Bilindiği üzere hayvansal üretimde maliyetler içerisinde büyük payı olan girdilerden birisi yemdir. Yemin yanında, kırmızı et üretiminde besi materyali de toplam maliyet içerisinde önemli oranda pay alan diğer bir girdidir (4). O nedenle bu masrafların unsurları Tablo 5'te bir arada verilmiştir (6).

Tablo incelendiğinde, besi materyali niteliğindeki dana ve koyun fiyatlarının 4.700 kat arttığı görülmektedir. Ruminant yemlerinde 4.400; kanatlı yemlerinde de 3.600 kat fiyat artışı yaşanmıştır.

Hayvansal üretimde maliyeti oluşturan diğer bazı unsurların fiyatlarında yaşanan değişimler ise Tablo 6'da verilmiştir (6).

Tabloya göre, en yüksek artış 11.000 kat ile asgari ücrette görülürken, en düşük artış ise inaat maliyetlerinde (2.700 kat) yaşanmıştır.

Yukarıda verilen tabloların (Tablo 3-6) ortak olarak yorumları yapılacak olursa, hayvansal ürünlerde meydana gelen fiyat artışlarının genellikle girdilerde (inaat maliyetleri hariç) meydana gelen fiyat artışlarından daha düşük seviyelerde kaldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de son 10 yılda yaklaşık olarak yüzde 1,5 olan yıllık nüfus artışı oranını da dikkate alındığında, artırılması gereken hayvansal üretim özellikle kırmızı et ve süt üretimi yönünden maalesef gerilemiştir. Beyaz et üretiminde yaklaşık yüzde 77 oranında bir artış kaydedilirken, yumurta üretiminde gerçekleşen yüzde 20'lik artış, ancak nüfus artışına karşılık gelebilecek bir üretim artışıdır.

Kişi başına düşen kırmızı et ve süt tüketiminde ülke insanının on yıl öncesinden daha iyi bir durumda olduğunu söylemek oldukça güç hatta, kişi başına tüketimde azalmanın olduğunu söylemek mümkündür.

Hayvansal ürünlerde yaşanan fiyat artışları daha düşük oranlarda kalırken hatta son yıllarda fiyatlar düşebilirken (beyaz et); üretim sürecinde kullanılan girdilerde daha yüksek oranlarda ve devamlı olarak yaşanan fiyat artışları, üreticileri zor durumda bırakmakta ve bazen de zararına üretimde bulunmalarına neden olmaktadır.

Çözüm önerisi olarak, hayvansal ürünlerde fiyat oluşumunda gelişmiş ülkelerde olduğu gibi girdi maliyetlerini de dikkate alan pazarlama ve piyasa yapısının oluşturulması düşünülebilir. Aynı zamanda üreticilerin de kendi aralarında örgütlenmesi teşvik edilerek bu yapı daha güçlü bir hale getirilebilir.

Diğer taraftan, çok küçük olan işletme ölçüklerinin büyütülmesine ve üreticilerin ölçüde artan veriminden yararlanmalarına olanak yaratacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Çünkü, Türkiye'de son 10 yılda hayvansal üretimde halkın sağlıklı ve dengeli beslenmesine olanak yaratacak artış sağlanamadığı gibi, üreticilerde girdi fiyatlarında yaşanan artışlar karşısında giderek fakirleşmiştir. Mevcut piyasa yapısı ile diğer taraftan üretim kesiminin memnuniyetsizliği artarken, diğer taraftan politika oluşturulanlara olan güven de sarsılmaktadır.

Kaynaklar

1. Anonim, 2001. *VIII. Beş yıllık kalkınma planı, hayvancılık ekonomisi özel ihtisas komisyon raporu*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
2. Aral S. 1997. *Hayvancılık İşletme Ekonomisi Ders Notları*. Ankara.
3. Aral S, Cevger Y, 2000. Türkiye'de Cumhuriyet'ten günümüze izlenen hayvancılık politikaları. Türkiye 2000 Hayvancılık Kongresi. 31 Mart-2 Nisan, Ankara -Turkey.

4. **Çiçek H.** 2002. Afyon ili sı rır besisi i letmelerinde karlılık ve verimlilik analizleri. Doktora Tezi. Ankara Üniv. Sa lık Bilimleri Enstitüsü, Hayvancılık İ letme Ekonomisi Programı. Ankara.
5. <http://faostat.fao.org/site/336/default.aspx>; 14.02.2006.
6. <http://imisnt.pub.die.gov.tr/die/plsql/fywebtur.fywebform>; 20.09.2005.
7. **Sakarya E, Cevger Y, Uysal G,** 2000. Türkiye'de kırmızı ette fiyat oluşumu ve etkili faktörler. Türkiye'de Üretimden Tüketime Et Sempozyumu. 20-21 Ekim, Ankara - Turkey.

Yazı ma Adresi:

Ar . Gör. Dr. Savaş SARIÖZKAN
Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi
Hayvancılık İ letme Ekonomisi Anabilim Dalı
38090 Kocasinan KAYSERİ
Tel: 0 352 338 00 05 / 138
Fax: 0 352 337 27 40
E-mail: sawash74@yahoo.com